

Generasjonsforskjeller i levekår

Kari Skrede

Fremdeles er det stort sett slik at barna blir rikere enn sine foreldre, som igjen ble rikere enn sine foreldre. Men de eldre har ofte formuer å nyte godt av.

Levekårsutviklingen i etterkrigstida har vært preget av forbedring i materielle levekår fra en generasjon til den neste. I en analyse som vi utførte for Levekårsutvalget i 1993, fant vi at de yngre kohortene gjennomgående hadde høyere inntekt og bedre materielle levekår enn eldre kohorter på sammenliknbare alderstrinn (NOU 1993:17, Skrede 1994). Med kohorter mener vi her fødselskull. Våre funn har eksempelvis og forenklet sagt vært at de som var 50 år i 1990 gjennomgående var rikere enn de som var 50-åringene i 1980.

Merk at vi bruker inntekt som indikator for levekår i hele denne artik-

kelen. Det er selvfølgelig ikke slik at en god inntekt automatisk gir god helse eller gode sosiale nettverk, men i praksis har inntekt vist seg å være en indikator som ofte henger sammen med andre levekårsindikatorer. Klarere og mer opplagt er det at inntekt gir utslag på andre indikatorer, for eksempel boligstandard. En høy inntekt vil også ofte henge sammen med en god utdanning.

Generasjonsforskjellene består...

Disse hovedtrekkene finner vi stort sett igjen når vi nå kan supplere med ferskere data (se ramme om datagrunnlag). Når vi sammenlik-

ner inntektsnivået i en yngre kohort med nivået i den eldre, foregående kohorten på tilsvarende alderstrinn, så er det fortsatt stort sett det yngste fødselskullet som har høyest gjennomsnittsinntekt. Når vi som her også har observasjoner for et lengre tidsrom (12 år), får vi i tillegg et bedre grunnlag for å vurdere endringer på generasjonsnivå: Vi kan sammenlikne en yngre kohort med en eldre i de aldersfasene hvor kurvene for to kohorter overlapper hverandre. Vi bruker her faste kroner (1990-nivå).

Av figur 1 ser vi for eksempel at kurvene for samlet inntekt for menn og kvinner født i periodene 1911-1920 og 1921-1930 overlapper hverandre for deler av aldersperioden mellom 65 og 67 år. Vi ser at en mann født i 1920-årene hadde en samlet inntekt på snaut 200 000 (1990-)kroner når 65-årsalder er passert. De som ble født ti år tidligere måtte i snitt nøye seg med en realinntekt tilsvarende drøyt 150 000 kroner da de var på samme alder. Følger vi generasjonene bakover, finner vi gjennomgående et slikt "gap" i de yngres favør der de kan sammenliknes, selv om avstanden er noe mindre for de yngste generasjonene av menn.

Datagrunnlag

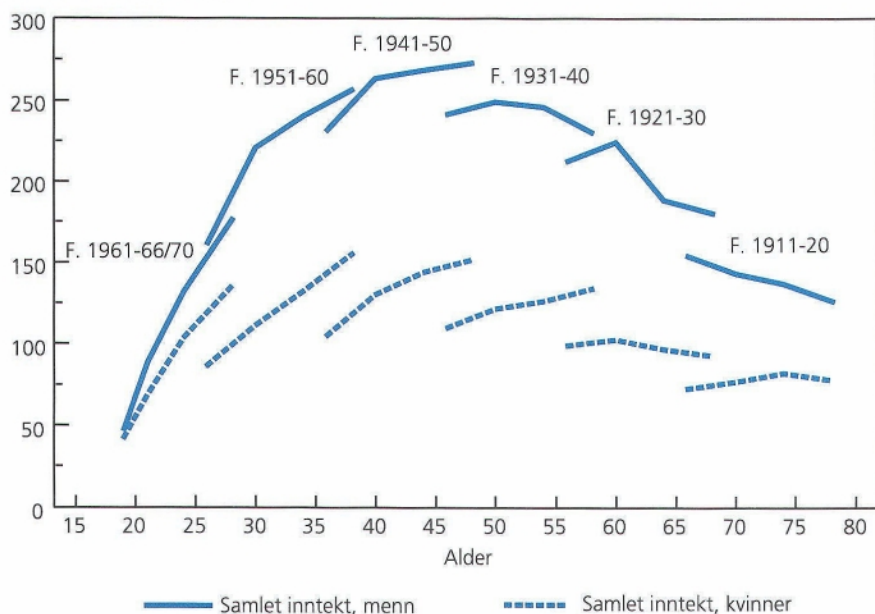
I tilknytning til arbeidet i Levekårsutvalget i 1993 ble det gjennomført en analyse av levekårsutviklingen gjennom 1980-årene innenfor 10-års fødselskull (kohorter). Analysen var basert på data fra levekårsundersøkelsene 1980-1991 og inntekts- og formuesundersøkelsene 1982-1990.

Statistisk sentralbyrå har seinere ajourført generasjonsanalysen fra Levekårsutvalget i 1993 med datamateriale fra Levekårsundersøkelsen 1995 og Inntekts- og formuesundersøkelsen 1994 (Skrede og Ryen 1999). Hovedtrekk fra denne analysen illustrerer utviklingen av materielle levekår på generasjonsnivå, fra begynnelsen av 1980-tallet fram til midten av 1990-tallet.

Analysen er basert på aggregerte data på gruppenivå, der intervjuutvalgene i de enkelte undersøkelsene er delt inn i faste grupper etter fødselsår. Vi følger altså ikke et fast utvalg av personer fra ulike generasjoner over tid gjennom gjentatte undersøkelser, men setter sammen undersøkelser gjennomført på ulike tidspunkt der utvalgene er hentet fra faste grupper i befolkningen.

Figur 1: Gjennomsnittlig inntektsutvikling i 1990-kroner. 10-års fødselskohorter i 1982, 1986 og 1994. Inntekt i 1990-kroner

Inntekt i 1 000 1990-kroner

¹ Samlet inntekt: Se ramme om inntektsanalysen

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene 1982, 1986, 1990 og 1994

...men hva skjer med de yngste?

Det er et unntak for de unge mennene i 1961-1970-kohorten i 1994. De har litt lavere gjennomsnittsinntekt i faste kroner enn nivået i 1951-1960-kohorten i 1982. Det er flere grunner til dette: For det første var det en høyere andel av mennene i den yngste kohorten som var under utdanning i 1994 enn det var i 1951-1960-kohorten i 1982. I tillegg har nok også den markerte økningen i ungdomsarbeidsledigheten på det tidlige 1990-tallet en viss betydning. Vi skal komme mer tilbake til disse spørsmålene i en artikkel i neste nummer av Samfunnsspeilet.

Økningen i gjennomsnittsinntekt fra en kohort til den neste er mest markert for kvinnene. Den viktigste

grunnen er at kvinners deltakelse i lønnet arbeid har økt markert når en yngre kohort sammenliknes med en eldre på tilsvarende aldersstrinn (se ramme om inntektsanalysen). Dette gjelder uansett aldersfase.

Kjønnsforskjellene består også

Samtidig ser vi at det fortsatt er betydelige inntektsforskjeller etter kjønn, selv om forskjellene er litt mindre i 1994 enn de var i 1982. Den mer detaljerte analysen viser at det har vært en liten reduksjon av forskjellene mellom menns og kvinners arbeidsinntekter i de yngste kohortene. Samtidig blir både generasjonsforskjellene mellom kvinner og inntektsforskjellene etter kjønn mer markerte om vi begrenser sammenlikningen til arbeidsinntektene. Samlet inntekt omfatter også

offentlige overføringer som barne-trygd og ytelser fra Folketrygden. Fram til pensjonsalder utgjør de offentlige overføringene en høyere andel av kvinners inntekt enn av menns, og uten offentlige overføringer hadde ulikheten i samlet inntekt etter kjønn vært betydelig større.

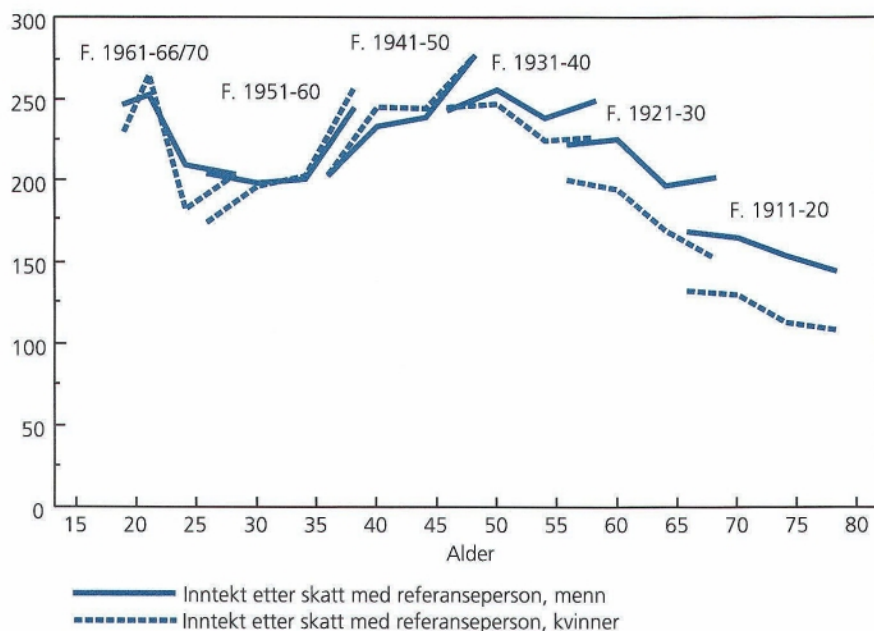
I fordelingene i figur 2 holder vi fortsatt fast ved individene som referansepersoner. Individene blir representert ved den samlede inntekten for husholdet som de tilhører. Hushold med flere personer er dermed representert tilsvarende mange ganger i fordelingen, mens hushold som består av en person blir representert bare én gang. Dette gir et annet bilde av inntektsstrukturen på husholdsnivå enn når vi teller hvert hushold bare en gang (som for eksempel etter hovedinntektstakerens alder).

Forskjellene utjevnes i husholdene

Vi ser at de markerte inntektsforskjellene på individnivå etter kjønn og alder jevnes ut i betydelig grad på husholdsnivå. Dette skyldes at mange av personene med lave inntekter tilhører hushold der flere har inntekt. Mange unge med lav inntekt bor fortsatt i foreldrehusholdet eller sammen med andre som har inntekt. Gifte og samboende kvinner med lav inntekt deler hushold med menn som gjennomgående har høyere inntekt. Fordelingene i figur 2 viser at i de livsløpsfasene hvor andelen gifte og samboende par er omtrent den samme for kvinner og for menn, er det heller ikke forskjeller av betydning i den gjennomsnittlige disponible husholdsinntekten etter kjønn. Selv om det er ulikheter i husholdsstruktur mellom kvinner og menn også i disse aldersfasene (relativt flere menn er enslige og relativt flere kvinner er

Figur 2: Gjennomsnittlig inntektsutvikling etter skatt i 1990-kroner for hushold. Referanseperson i 10-års fødselskohorter i 1982, 1986, 1990 og 1994. Inntekt i 1990-kroner

Inntekt i 1 000 1990-kroner

¹Inntekt etter skatt: Se ramme om inntektsanalysen

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene 1982, 1986, 1990 og 1994

figur 2 ser vi dessuten på nettoinntekten etter at skatt og betalte gjeldsrenter er trukket fra. Dette bidrar ytterligere til å jevne ut forskjellene mellom livsfasene.

Hushold som består av yngre personer tidlig i det yrkesaktive livsløpet har gjennomsnittlig høyere inntekt enn hushold med eldre personer som nærmer seg pensjonsalder. Samtidig har yngre hushold i større grad gjeld og betydelige renteutgifter, mens eldre hushold har nedbetalt gjeld og i større grad oppspart rentebærende finanskapital (NOU 1993:17, side 140).

De eldres formuer øker

I analysen av generasjonsforskjeller i levekår har vi ikke sett direkte på akkumulering av økonomiske ressurser over livsløpet innen de ulike kohortene. Men vi har berørt spørsmålet indirekte ved å se på inntektsstruktur (kapitalinntekter) og kapitalutgifter. Det er ingen tvil om at spørsmålet om formuesakkumulering over livsløpet har økende relevans for livsfaseforskjeller i materielle levekår, slik at det også har interesse å følge formuesutviklingen på generasjonsnivå. Samtidig er det klart at det er betydelige metodeproblemer med slike målinger på grunnlag av data fra inntekts- og formuesundersøkelsene, først og fremst fordi den likningsmessige verdiansettelsen av boliger og annen realkapital ikke gir noe godt mål for realverdien. Det har også vært endringer i skattereglene som kompliserer sammenlikningsgrunnlaget over tid, blant annet endringer i fradragregler med videre. Etter skattereformen i 1992 er det også visse måleproblemer knyttet til delingsmodellen, som kompliserer sammenlikningsgrunnlaget ytterligere.

enslige forsørgere), så jevner disse forskjellene seg ut på husholds- og kohortnivå.

I de eldre fødselskohortene faller imidlertid husholdsinntekten betydelig mer for kvinner enn for menn. Den viktigste årsaken er at andelen aleneboende er mye høyere for kvinner enn for menn innen disse kohortene. Nesten sju av ti kvinner i 1911-1920-kohorten og mer enn fire av ti i 1921-1930-kohorten var aleneboende i 1994, mens dette bare gjaldt henholdsvis vel tre av ti og knapt to av ti blant de jevnaldrende mennene. Dette er igjen et resultat av aldersforskjeller mellom kvinner og menn i parforhold og ulikheter i gjennomsnittlig levealder etter kjønn. Menn i disse aldersfasene bor i mye større grad enn kvinner sammen med yngre ektefel-

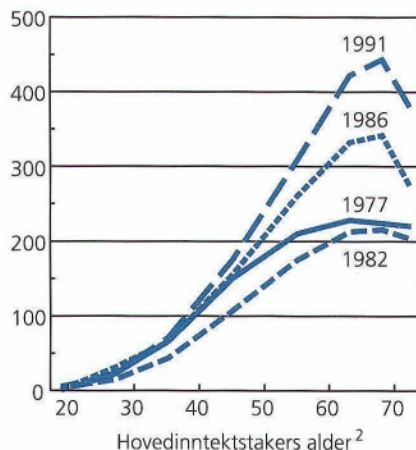
ler, mens kvinnene i større grad er blitt enker etter eldre ektefeller (Skrede 1999). De aleneboende har bare sin egen inntekt å støtte seg til, og da sakker også kvinnenes husholdsinntekt merkbart etter.

Det er også et fall i den gjennomsnittlige inntekten for husholdene med mannlig referanseperson når 60-årsalder er passert. Dette kommer av at gjennomsnittsinntekten både på individ- og på husholdsnivå reduseres med alder etter hvert som flere og flere innen 10-årskohorten blir pensjonister. Hvis vi hadde korrigert husholdsinntekten for antall personer i husholdene, ville inntektsforskjellene mellom aldersfasene trolig vært mindre, fordi husholdene blir mindre i disse aldersfasene hvor stadig færre har hjemmeboende barn. I

Figur 3: Gjennomsnittlig nettoformue¹ for ektepar, etter hovedinntektstakers² alder. 1992-kroner

Formue i 1 000 1992-kroner

¹Fribeløpet for skattbar formue økte fra 1977 til 1982

²Hovedinntektstaker: Ektefelle med høyest inntekt

Kilde: Skattestatistikk 1977 og 1982, Ligningsregistrene 1986 og 1991 med spesialkjøringer utført etter bestilling fra Institutt for sosialforskning

Begrenser vi oss til en sammenlikning av nivået av skattbar formue i ulike aldersfaser over tid, er det imidlertid ikke tvil om at det har skjedd en betydelig økning av gjennomsnittlige ressurser i form av skattbar formue i den eldre delen av befolkningen sammenliknet med nivået noen år tilbake. Det er også grunn til å regne med at denne veksten vil fortsette etter hvert som yngre og inntektsmessig mer ressurssterke kohorter kommer over i disse aldersfasene. Figur 3 er hentet fra en tidligere analyse der formuesutviklingen for ektepar ble belyst på grunnlag av spesialkjøringer fra Ligningsregisteret. I vurderingen av tallene må vi som nevnt ha i minne at verdien av bolig og annen fast eiendom er lavt verdiansatt. Vi har ikke tilsvarende kjøringer for

ektepar fra seinere år, men data fra den løpende Selvangivelsesstatistikken viser en jevn økning i netto skattbar formue for eldre skattytere i perioden 1993-1996. I 1993 var gjennomsnittlig netto skattbar formue per person i alderen 67-79 år (begge kjønn under ett) vel 266 000 kroner. I 1996 var tilsvarende tall økt til 317 500 kroner, tilsvarende knapt 302 000 når 1996-formuen måles i 1993-kroner.

Økningen var omtrent likt fordelt på realkapital (hus, hytter med mer) og finansformue (bankinnskudd, verdipapirer med mer). Den gjennomsnittlige likningsverdien av

realkapital var vel 110 400 kroner per person i denne aldersgruppen i 1993 og knapt 133 300 kroner i 1996 (tilsvarende 126 700 målt i 1993-kroner). På gjennomsnittlig "ekteparnivå" (med begge i aldersgruppen) tilsvarer dette en økning i felles skattbar formue fra om lag 532 000 kroner i 1993 til 635 000 (nominelle kroner) eller 604 000 (faste kroner) i 1996 (Statistisk sentralbyrå 1997, 1998).

Oppsummering

Hovedinntrykket er altså at barn stort sett får mer å rutte med enn det deres foreldre hadde på samme alderstrinn. Forskjellen er stor

Inntektsanalysen

Vi har sett på inntektsutviklingen med alder og kjønn innen de enkelte fødselskohortene, ved at gjennomsnittsinntekten for 10-årskohorten under ett er aldersplussert på middelverdien for kohortens aldersintervall i undersøkelsesåret. Eksempelvis befant personer født 1941-1950 seg i 1990 i aldersintervallet 40-49 år, der middelverdien er 45 år.

Vi følger inntektsutviklingen på to nivå:

Samlet inntekt, som tilsvarer samlet inntekt i innteks- og formuesundersøkelsen uten fratrukk av gjeldsrenter. Dette omfatter lønnsinntekt, næringsinntekt og kapitalinntekt (blant annet renter), samt overføringer. Overføringer inkluderer diverse offentlige overføringer og stønader (blant annet barnetrygd, forsørgerfradrag, utdanningsstipend fra Lånekassen, sosialhjelp), trygder og pensjoner (både fra folketrygden og tjenestepensjon).

Inntekt etter skatt, som her tilsvarer samlet inntekt fratrukket betalt skatt og betalte gjeldsrenter. Dette inntektsmålet ble tidligere benyttet som mål for disponibel inntekt i innteksregnskapet i innteks- og formuesundersøkelsen. Fra og med 1997 har Statistisk sentralbyrå (SSB) lagt om innteksregnskapet, slik at betalte gjeldsrenter ikke lenger trekkes fra i disponibel inntekt, samtidig som det heller ikke gjøres tillegg for beregnet inntektstillegg fra selveid bolig. Den nye definisjonen er i prinsippet også gjort gjeldende for innteks- og formuesundersøkelser fra tidligere år, og blir nå gjennomgående benyttet i analyser utført av SSB. For å beholde sammenliknbarheten til tidligere år og tidligere publiserte analyser for perioden 1982-1990, har vi her benyttet det tidligere målet for disponibel inntekt for 1994. Inntekten er målt i faste kroner (1990-kroner).

Slik gjennomsnittsinntekten måles her, påvirkes den både av inntektssammensetningen og av nivået på de enkelte inntektskomponentene. Arbeidsinntektsinntekten (lønns- og næringsinntekt) er den viktigste inntektskomponenten for befolkningen i yrkesaktiv alder, slik at sysselsettingsnivået i kohortene også har stor betydning for gjennomsnittsinntekten. Når gjennomsnittsinntekten fra en kohort til den etterfølgende øker mer for kvinner enn for menn, er dette først og fremst et uttrykk for kvinnenes økte deltakelse i lønnet arbeid i løpet av perioden. Flere kvinner har lønnet arbeid og flere arbeider heltid. Sysselsettingsnivået har imidlertid endret seg noe også for menn.

mellom dagens yngre kvinner og deres eldre generasjoner av med-søstre, hovedsakelig fordi stadig flere kvinner er kommet i lønnet arbeid. Men forskjellene mellom menn og kvinner består. Unntaket fra det generelle bildet av materiell forbedring gjennom generasjonene, er dagens 30-åringer som hittil har ligget noe etter sine ti år eldre forløpere.

Generasjonsforskjellene og kjønnsforskjellene blir noe utjevnet når vi ser på husholdenes inntekter. Unge med svært lave inntekter bor sammen med sine foreldre. Kvinner

med små inntekter bor sammen med menn som tjener mer.

De eldre generasjonenes formuer, som er vanskelige å beregne, er med på å utjevne de økonomiske forskjellene mellom generasjonene i betydelig grad.

Litteratur

NOU (1993:17): *Levekår i Norge*, Finans- og tolldepartementet, Oslo: Akademika.

Skrede, Kari (1994): *Turbulens eller stabilitet? Levekårsendringer 1980-1990 i et generasjons- og livløpsperspektiv*, INAS-Rapport, 94:1.

Skrede, Kari (1999): "Kvinnerns levekår, livsløp og helse". Vedlegg 2 til NOU 1999:13: *Kvinnerns helse i Norge*, Oslo: Akademika.

Skrede, Kari og Mette Ryen (1999, under utgivelse): *Generasjonsforskjeller i levekår*, kommer i serien Rapporter, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1997): *Selvangivelsesstatistikk 1993/94*, NOS C 396.

Statistisk sentralbyrå (1998): *Sjølvmeldingsstatistikk 1996*, NOS C 461.

Kari Skrede
(kari.skrede@ssb.no) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.